

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Herestraat 17, Groningen
Status: BBP
Periode: maart 2004/ 15 september 2004
Onderzocht door: I. van der Gaag, J.A. van der Hoeve en T. Tel
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 13 juni/ 20 november 2004

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

Tijdens een verbouwing in september 2004 was het mogelijk om een aanvullende verkenning uit te voeren in de kelder (15 september 2004). De gegevens hiervan zijn verwerkt in deze rapportage.

SITUERING/ STRUCTUUR

Het pand Herestraat 17 bestaat uit een smal voorhuis en een enigszins verschoven achterhuis. Het smalle, gedeeltelijk onderkelderde voorhuis bestaat uit drie bouwlagen met een mansardeschilddak. Het voorste deel van dit dak heeft een opbouw in de vorm van een afgeknot tentdak. Aan de linkerzijde of zuidzijde bevindt zich een ozendrup.

Het achterhuis staat schuin achter het voorhuis. Dit is een rechthoekig gebouw van twee bouwlagen met een plat dak. De ontsluiting bestaat uit een gang aan de achterzijde, die via een bajonet aansluit op een gang tussen de panden Vismarkt 6 en 8 (Koude Gat).

BOUWGESCHIEDENIS

Bij deze verkenning bleek het pand Herestraat 17 inderdaad ouder te zijn dan 1850, zoals reeds was verondersteld bij de bouwhistorische inventarisatie van de binnenstad in 2002 (categorie 2: vermoedelijk ouder dan 1850). De linker zijgevel bevat op de eerste verdieping metselwerk uit vermoedelijk de 16de eeuw (10-lagenmaat van 87 cm). Op ditzelfde niveau is ter hoogte van de wand tussen de voorkamer en de tussenruimte een eikenhouten balk aangetroffen, die waarschijnlijk onderdeel is van een oude balklaag in het huis. Waarschijnlijk behoorde deze balk tot de zolderbalklaag van een tweelaags pand (met een veel lagere eerste verdieping dan nu het geval is).

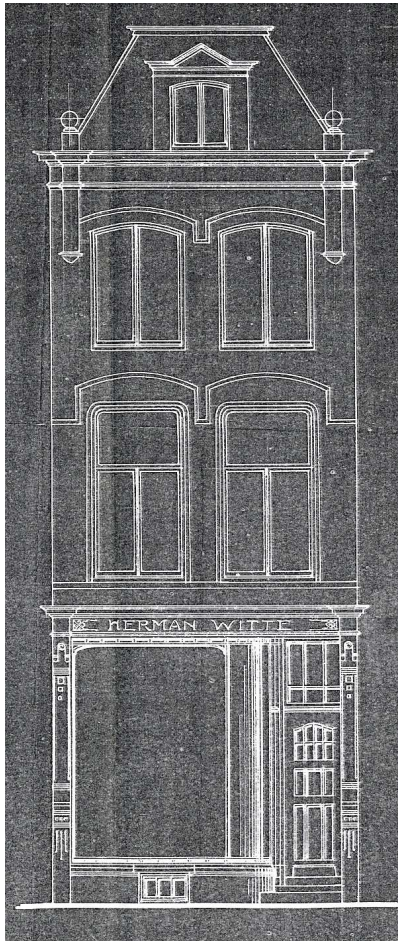
De kaart van Haubois uit omstreeks 1643.

In de rechter zijgevel bevindt zich een opmerkelijke sprong, die zou kunnen wijzen op een totstandkoming in twee bouwfases of achterwaartse uitbreiding van het huis. Op de vogelvluchtplattegrond van Groningen door Haubois (1643) valt op deze plek namelijk een tweelaags diephuis met een zadeldak te herkennen. Achter dit huis en het ter linkerzijde gelegen huis Herestraat 19 staat een dwarsgericht achterhuis (met de kap evenwijdig aan de straat). Op de kadastrale minuut van circa 1830 staat op deze plaats een iets groter gebouw getekend, waarvan het eigendom is verdeeld over de panden Herestraat 13 en 17. Het pand Herestraat 15 is korter dan deze beide panden.

De kadastrale kaart uit omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

Vermoedelijk omstreeks 1870 hebben modernisering plaatsgevonden, waarvan onder andere de vensters met afgeronde hoeken op de eerste verdieping van de voorgevel getuigen. Al genoemd is de vernieuwing van de balklaag boven de eerste verdieping in verband met de vergroting van de verdiepingshoogte, waarbij ter plaatse van een tussenwand in elk geval één eikenhouten balk werd bewaard. Vervolgens is het pand grondig verbouwd in de late 19de eeuw. Daarbij vond een verhoging plaats van twee tot drie bouwlagen met een kap, de modernisering van de voorgevel en de vernieuwing van de indeling en interieur-afwerking van de begane grond en eerste verdieping. Vermoedelijk vond bij die gelegenheid ook een splitsing plaats tussen een winkel (al of niet met bijbehorende woning) en een bovenwoning. De winkel had reeds een winkelpui in de voorgevel. Het achterhuis moet ook in de 19de eeuw gewijzigd zijn, vermoedelijk zelfs vrijwel geheel vernieuwd. In 1914 kreeg de voorgevel een nieuwe winkelpui, naar ontwerp van J.P. van Wissen. Rechts in de pui bevond zich een portiek, die tevens de ontsluiting vormde voor de trap naar de bovenwoning. Opdrachtgever was Herman Witte. Pui en de trapopgang naar de bovenwoningen werden gewijzigd in 1928. Een tekening uit 1938 laat een centraal geplaatst portiek in de pui zien. De trap naar de bovenwoning bevond zich op dat moment achter in de winkel. In 1948-'49 werd de winkelruimte uitgebreid en volledig nieuw ingericht ten behoeve van 'Presburg Schoenen', hetgeen ten koste ging van de opgang naar de bovenwoning. De enige ontsluiting van de bovenwoning liep voortaan via het achterhuis. Ook de begane grond van het achterhuis kreeg een nieuwe indeling met een grotere magazijnruimte en een kleinere keuken. Uit 1949 stamt ook een bouwaanvraag voor de vernieuwing van de winkelpui. Het ontwerp voor deze verbouwing was getekend door Gerh. Jansen uit Heemstede. In 1979 werd de winkel uitgebreid met de begane grond van het achterhuis. Deze ruimte kreeg een nieuwe trap, die in de lengte tegen de zuidgevel werd geplaatst. Sedertdien of korte tijd later staat de bovenwoning leeg. Naderhand hebben nog enkele aanpassingen in het interieur plaatsgevonden.

De voorgevel met nieuwe winkelpui op de bouwtekening uit 1914.

BESCHRIJVING VOORHUIS

gevels

De voorgevel van het voorhuis is een drielaags lijstgevel, voorzien van een gepleisterde afwerking met schijnblokken en diverse geprofileerde lijsten en decoraties. Opmerkelijk is het stijlverschil in de typologie en decoratie van de vensters op de eerste verdieping (circa 1870) en de tweede verdieping (circa 1890).

De begane grond bevat een winkelpui uit het vierde kwart van de 20ste eeuw (1979 en later), voorzien van een asymmetrische luifel. Volgens de bouwtekening uit 1914 was de toenmalige pui aanzienlijk hoger. Bij verlaging van de pui (in 1949?) heeft men de cordonlijst onder de vensters van de eerste verdieping omgezet naar de penanten op de begane grond. Het vlak boven de pui werd voorzien van glad pleisterwerk. Op de eerste verdieping bevinden zich twee vensters met afgeronde bovenhoeken, afgezet met een geprofileerde omlijsting. Van de ramen zijn alleen de bovenlichten nog origineel; de stolpramen en het kalf zijn nieuw ingevoegd. Pas bij nader onderzoek valt vast te stellen of er eertijds sprake was van schuif- of stolpramen. Boven deze vensters op eerste verdieping is een ingekraste florale versiering aangebracht ('takken met krullen'). Deze verdieping wordt afgesloten door een geprofileerde cordonlijst, waarvan de vorm de bovenzijde van de vensters volgt. Daarboven bevindt zich een volgende geprofileerde cordonlijst met een getrapte beëindiging, vlak onder de vensters van de tweede verdieping.

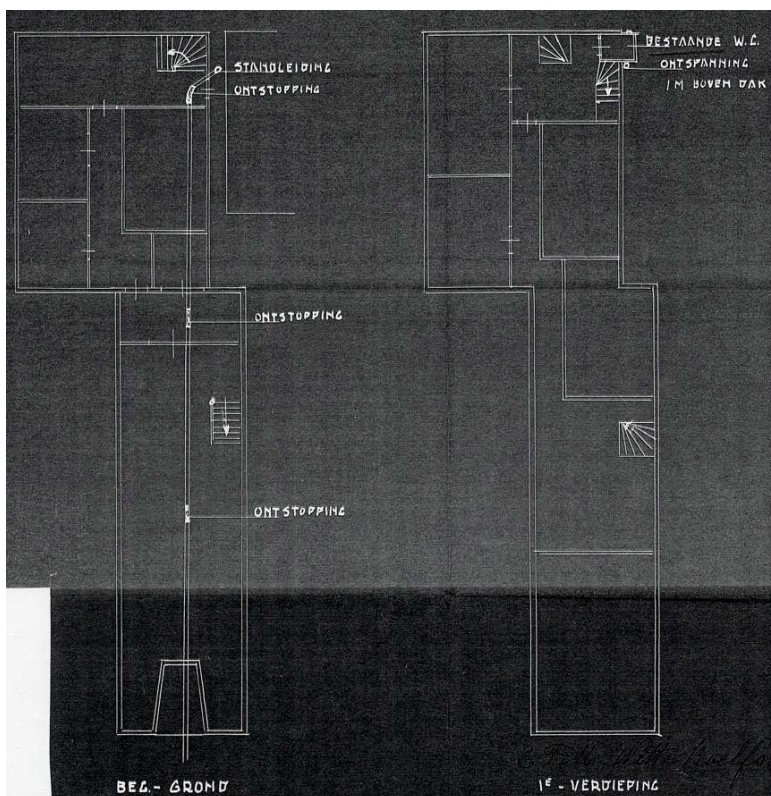
De tweede verdieping heeft ook twee vensters, waarvan de neggen zijn versierd met een kraalprofiel met kapelletjes. De segmentboogvormige ontlastingsbogen zijn elk versierd met diamantblokken en een sluitblok met mannelijke koppen. De stolpramen stammen uit de late 19de eeuw. De gootlijst wordt gesteund door langgerekte consoles met een sierlijke afwerking.

Op het voorschild van het dak staat een hoge, gepleisterde (bakstenen) dakkapel onder een licht getoogd dak. Deze kapel bevat een eveneens getoogd venster, voorzien van een stolpraam en tweeruits bovenlicht.

Van de achtergevel gaan de begane grond en een deel van de eerste verdieping schuil achter het aangebouwde achterhuis. Het zichtbare deel van de eerste verdieping bevat een stolpraam met een twee-ruitsbovenlicht (late 19de eeuw), dat recent is geblindeerd. De tweede verdieping van deze gevel is in het laatste kwart van de 20ste eeuw voorzien van een nieuwe cementpleisterlaag. Het venster en de deur (naar het platte dak van het achterhuis) zijn eveneens van recente datum.

Voorgevel en dak, Herestraat 17 is het linker pand.

Plattegrondtekening uit 1938 t.b.v. aanleg watercloset.

Beschrijving per bouwlaag

Onder het voorhuis bevindt zich een langgerekte, lage kelder met een zoldering van gewapend beton. In het voorste deel van de kelder zijn de aanzetten van een gesloopt gewelf te herkennen (ongeveer 2/3 van de oppervlakte). De zijwanden zijn opgetrokken uit baksteen van een tamelijk fors formaat, waarvan alleen de dikte viel op te meten: 7 cm. In het achterste deel van de kelder ontbreken de aanzetten van het gesloopte gewelf. Mogelijk had dit deel van de kelder een houten zoldering. In de voorgevel is de contour van een toegang vanuit de Herestraat te zien, die zich links in de gevel bevond (zuidzijde). Deze toegang is terugliggend dichtgemetseld. De huidige keldertoegang bevindt zich aan de achterzijde. De vloer is geplaveid met baksteen.

Het stucplafond van de voorkamer op de eerste verdieping.

De begane grond bevat een ongedeelde winkelruimte, die in open verbinding staat met het achterhuis. De interieur-afwerking van verlaagde plafonds en voorzetwanden stamt uit de late 20ste eeuw (1979 en later). Over metselwerk van de zijgevel en de balklaag zijn geen gegevens beschikbaar.

De eerste verdieping behoort nog tot het vermoedelijk 16de-eeuwse huis, maar is bij 19de-eeuwse verbouwingen aanzienlijk gewijzigd. Daarbij is ook de verdiepingshoogte aangepast. De huidige, voornamelijk 19de-eeuwse indeling bestaat uit drie aaneengesloten ruimten: een voorkamer, een tussenruimte met onder meer het trappenhuis en een achterkamer. De voorkamer heeft een 19de-eeuwse interieur-afwerking met onder meer een stucplafond, een vensterwandbetimmering en een schouw met een eenvoudige zwartmarmere schoorsteenmantel (linkerzijde). Het stucplafond is versierd met een geprofileerde kroonlijst, een geprofileerde perklijst, vier hoekornamenten en een middendecoratie. De wandafwerking is omstreeks 1980 voorzien van gipsplaten. De toegang tot deze kamer bestaat uit een 19de-eeuws kozijn met een Bruynzeeldeur (circa 1950).

De middenruimte bevat een tussenkamer, een royaal trappenhuis tussen de eerste en tweede verdieping (linkerzijde) en een overloop (verbinding tussen voor- en achterraimte). Op deze overloop landde voor 1928 ook nog de trap aan die de verbinding tussen de begane grond en de eerste verdieping vormde (de trap van de bovenwoning). Deze trap is in 1928 naar achteren verplaatst. De wanden van de tussenkamer zijn uitgevoerd als stijl- en regelwerk met kraaldelen. Omdat de wandafwerking in deze ruimte deels gesloopt was, viel het metselwerk van de linker zijgevel te zien (tienlagenmaat van het metselwerk: 87 cm). Direct achter de tussenwand tussen de voorkamer en deze tussenkamer bevindt zich een relatief laaggeplaatste eiken balk, nagenoeg zeker een restant van een oudere balklaag. Dat

betekent dat de eerste verdieping voorafgaande aan de 19de-eeuwse verbouwingen minder hoog was dan nu het geval is.

De 19^e eeuwse trap op de eerste verdieping.

Het trappenhuis heeft een royale opzet met een ruime vide (op de tweede verdieping). De L-vormige trap wordt langs de linker zijmuur en houten dwarswanden van de voorkamers geleid. De leuning bestaat uit een handlijst op gietijzeren balusters en een houten, gecanneleerde trappaal. Deze trappaal wordt bekroond door een eikel.

De achterkamer staat sedert de sloop van een tussenwand in open verbinding met de tussenruimte (en het trappenhuis). Deze ruimte heeft sedert 1928 het karakter van een entreehal voor de (boven)woning, aanvankelijk vanwege de verplaatsing van de trap tussen de begane grond en eerste verdieping naar achteren (sinds 1928) en later als doorloop vanuit het achterhuis (sinds 1949). De zoldering van deze ruimte bestaat uit een enkelvoudige balklaag van kistbalken, balken met een 19de-eeuwse omtimmering.

De tweede verdieping is tot stand gekomen bij de 19de-eeuwse verhoging van het pand. Indeling en afwerking stammen nog grotendeels uit deze periode. De indeling bestaat uit een voorkamer, tussenkamer, trappenhuis en achterkamer.

De voorkamer heeft nog diverse 19de-eeuwse afwerkingen, waaronder de schouw met een sierlijke zwartmarmeren schoorsteenmantel en de vensterwandbetimmering met zitbanken op consoles. Het plafond is voorzien van opgelijmde polystyrentegels (circa 1980). Het hang- en sluitwerk van de stolpramen behoort bij de oorspronkelijke afwerking. Bijzonder zijn de sierlijke knoppen van de espagnoletten. De achterliggende ruimte is de samenvoeging van een alkoofruimte en een gang, zo valt te herkennen aan de bouwsporen op de balklaag. Deze alkoofruimte stond met een segmentboogvormige doorgang in verbinding met de voorkamer. Het kozijn tussen de voorkamer en de (voormalige) gang bevat een laat-19de-eeuwse drie-paneelsdeur. De balklaag bestaat uit geprofileerde, 19de-eeuwse naaldhouten balken.

Een van de zitbanken voor een venster op de tweede verdieping.

Een van de bijzondere 19^e eeuwse espanoletten van de vensters in de voorgevel op de tweede verdieping.

Het trappenhuis heeft een royale opzet met een forse vide naar de eerste verdieping. Verlichting bestond aanvankelijk uit een bovenlicht in het plafond. In de afgesloten ruimte naast dit trappenhuis bevindt zich de steile steektrap naar de zolder.

De interieur-afwerking van de achterkamer is reeds gemoderniseerd omstreeks 1950, zo valt op te maken uit de gemetselde schoorsteenmantel (rechterzijde).

De zolder is een ongedeelde ruimte. De hoofdconstructie van de kap bestaat uit eenvoudige schaargebinten met rechte spantbenen, dekbalken en schoren en uit hoekkepers. Spantbenen en dekbalken zijn onderling verbonden door middel van pengatverbindingen. Opvallend is de toepassing van hangbalken ter ondersteuning van het platte dak.

BESCHRIJVING ACHTERHUIS

gevels

Het achterhuis wordt grotendeels ingesloten door één- en tweelaags belendingen. Alleen de westgevel is in zijn volle hoogte zichtbaar, namelijk in de gang naar de Vismarkt. Dit is een sobere tweelaags bakstenen langsgewel, waarvan slechts de begane grond een gepleisterde afwerking bezit. Onder dit pleisterwerk is enig metselwerk zichtbaar van laat-18de-eeuwse of 19de-eeuwse datering (baksteenformaat: 23-23½ x 10-11 x 5-5½ cm). Het metselwerk van de verdieping heeft een laat-19de-

eeuws karakter, zoals ook bij de andere gevels het geval is. Deze gevel is vrijwel blind, afgezien van een (verkleind) venster op de verdieping waarvan het kozijn en raam omstreeks 1979 zijn vernieuwd. De begane grond van de zuidgevel gaat schuil achter de eenlaags aanbouw van het naastgelegen pand, Herestraat 19. Deze aanbouw moet na 1949 tot stand zijn gekomen, want op de bouwtekeningen uit dat jaar zijn nog vensters voor een kantoorruimte en een magazijn aanwezig. In de gevel zijn de rollagen nog zichtbaar. Deze gevel is opgetrokken in schoon metselwerk (late 19de eeuw), zoals de verdieping van de westgevel. Op de eerste verdieping bevinden zich drie vensters, oorspronkelijk voorzien van zesruitsschuiframes. Eén van de ramen is gewijzigd in een stolpraam. De oostgevel is gepleisterd. De afwerking van de noordgevel viel niet vast te stellen bij deze verkenning. Op de eerste verdieping bevinden zich twee vensters met achtritsschuiframes.

plattegronden per bouwlaag

De begane grond is in twee fasen bij de winkelruimte getrokken (1948 en 1979), waarbij de bestaande 19de-eeuwse indeling en interieur-afwerking geheel zijn opgeruimd. Volgens de bouwtekening van 1948 was er sprake van 'houten schotwerk' (volgens de bouwtekeningen van 1947). De trap naar de eerste verdieping is tot stand gekomen in 1979.

De eerste verdieping is sedert 1979 eveneens een ongedeelde ruimte, slechts voorzien van een toilet. Bij de renovatie van 1979 zijn wanden en plafond afgewerkt met gipsplaten. Alleen onder de vensters in de zuidgevel is een eenvoudige, 19de-eeuwse lambrisering bewaard gebleven.

WAARDESTELLING

Het pand Herestraat 17 dateert in zijn huidige vorm en opzet voornamelijk uit de 19de eeuw. In het voorhuis zijn delen van de vermoedelijk 16de-eeuwse zijgevels en balklagen boven de begane grond en eerste verdieping bewaard gebleven. De eerste en tweede verdieping van het voorhuis hebben een redelijk complete indeling en interieur-afwerking uit de 19de eeuw.

Het pand ontleent zijn belangrijkste waarden aan de 19de-eeuwse opzet van het voorhuis, meer specifiek de bouwmassa, voorgevel en de indeling en interieur-afwerking van de eerste en tweede verdieping. Deze aspecten hebben positieve monumentwaarden, aangezien er geen sprake is van bijzondere of zeldzame onderdelen. Hoge monumentwaarden hebben de zijgevels en (oude) balklagen, aangezien deze een belangrijke bron voor de bouwgeschiedenis van dit pand zijn.

Het achterhuis heeft indifferente monumentwaarden, aangezien de indeling en interieur-afwerking van dit 19de-eeuwse gebouw geheel zijn gesloopt. De gevels bevatten geen bijzonderheden. Daarentegen heeft de gang naar de Vismarkt hoge monumentwaarden, aangezien dit een restant is van de zeer oude verkaveling van dit gebied.

AANBEVELINGEN

Het is wenselijk om bij eventuele werkzaamheden in het voorhuis het metselwerk van de zijgevels en de balklagen nader te documenteren.

Uittreksel uit het bouwdoossier van de Dienst RO/EZ van de gemeente Groningen

Adres : **Herestraat 17**
Bouwdoosnummer : B 7582
D.I.V. bezoek : 11 november 2003

1914

H. Witte krijgt een vergunning voor het maken van een winkelpui in de voorgevel. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid. Dhr van Wissen is architect van het bouwplan.

1928

H. Witte krijgt een vergunning voor het veranderen van de winkelpui in de voorgevel en het verplaatsen van een trap. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1929

De firma H. Witte krijgt een vergunning voor het aanbrengen van een reclamelichtbak.

1938

Mevr. C.T.M. Witte – Roelfs krijgt een vergunning om het bestaande privaat te voorzien van een inrichting tot waterspoeling en de faecaliën af te voeren naar het gemeenteriool.

1943

Gemeentewerken verstuurd een aanschrijving na een binnengekomen klacht: de huisriolering verkeerd in slechte staat en dient binnen 21 dagen te worden gerepareerd.

1948

Presburg en Pulles N.V. (schoenenhandel) krijgt een vergunning om het gebouw, bevattende een winkel met magazijnruimte en een bovenwoning voor een gedeelte te veranderen bestaand in het wijzigen van de indeling op de begane grond, het maken van een kantoor en het bouwen van een privaat. Het werk wordt in 1949 voltooid. G. Jansen uit Heemstede is de architect van het bouwplan.

1949

Presburg en Pulles N.V. (schoenenhandel) krijgt een vergunning voor het wijzigen van de winkelpui. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1950

De Dienst Stadsuitbreiding en Volkhuysvesting verstuurd een aanschrijving na een binnengekomen klacht: de hemelwaterafvoer dient binnen 21 dagen op het gemeenteriool te worden aangesloten.

1962

Presburg N.V. krijgt een vergunning voor het aanbrengen van een neonlichtreclame installatie tegen de voorgevel.

1979

De firma Buisman Stienstra krijgt een vergunning voor het veranderen en vergroten van het winkelpand. Bouwkosten f 85.000,- . Ook wordt een vergunning verleend voor het aanbrengen van reclame.

H. Wierts